

SZEMLE

Brigitte von Schönfels, „Das Erlebte ist immer das Selbsterlebte”, *Das Reisefeuilleton in deutschen Zeitungen zwischen der Revolution von 1848 und der Reichseinigung*, Bremen, Edition Lumière, 2005. (Presse und Geschichte – Neue Beiträge Bd. 19), 303 p.

A kötet címűl vett mondás Hans Georg Gadamer-től származik. A műalkotás meghatározásához szorosan hozzátartozónak tartja, hogy az úgy válik a befogadó számára esztétikai élménnyé, hogy ő az átélteket saját élete összefüggéséből a műalkotás hatalmának segítségével kiragadja, és ezzel egy időben a lét egészére visszavonatkoztatja.

A 19. századi újságok tárcarovatában szépirodalmat (elsősorban folytatásos regényeket, de verseket is), valamint többek között tudományos ismeretterjesztő írásokat közöltek, de ez volt a könyvismertetések, a zene- és színházi kritika helye is, ezen kívül voltak itt még anekdoták, glosszák, ez volt a mindennapi élet eseményeit bemutató írások lelőhelye is. A tárca egyik fő jellemzője a személyes, átélt élmények szubjektív hangú, könnyed, csevegő stílusban való közvetítése, funkciója a szórakoztatás és ismeretterjesztés, valamint politikával kapcsolatos vélemények, információk közlése. Brigitte von Schönfels munkájának tárgya az újságok vonal alatti részének, a feuilleton, azaz a tárcarovat egy speciális kisebb alcsoportjának, az útleírásnak, az úti beszámolóknak a vizsgálata.

A szerző könyve elején leszögezi, hogy az újságok tárcarovatában közölt úti beszámolók, útleírások műfajának mint irodalmi/irodalomtörténeti műfajnak a meghatározását hiába keressük a lexikonokban. Brigitte von Schönfels ezt a fel-

adatot vállalja magára munkájában. A kötet felosztása a következő: először történeti alapokon vizsgálja az útleírás műfaját 1815-től, a bécsi kongresszustól 1848-ig, külön a meghatározó jelentőségű 1848-as évet, majd az 1848-tól 1871-ig, Németország egyesítéséig terjedő időszakot. 1848 előtt az újságok „vonal alatti” részében, a tárcarovatban nyílt lehetőség a távoli tájakra tett utazásokat bemutató úti élménybeszámolóknak társadalomkritikai gondolatok közzétételére a cenzúra figyelmének kijátszásával. Bár 1848 meghozta a törvényben biztosított sajtószabadságot Poroszországban, de az egyre erősebbé váló reakcióval való harc terepe sok esetben továbbra is az újságok tárcarovata maradt. Ezután a feuilleton, a tárcarovat meghatározása, majd azon belül speciálisan az útleírás műfajának bemutatása következik. Végezetül két kiemelkedő, de mára elfeledett publicista, tárcaíró, Lothar Bucher és Ernst Kossak munkásságát ismerteti részletekbe menően.

Schönfels igen helyesen állapítja meg, hogy megkerülhetetlen, hogy a saját korukat képviselő, abban gyökerező újságokat, melyeknek része volt a tárcarovat, történelmi kontextusban vizsgáljuk. Történelmi áttekintését az 1830. júliusi párizsi forradalommal indítja, majd ennek németországi hatásait veszi górcső alá. A történeti kiinduló helyzet a német széttagoltság volt, amelynek felszámolására az 1830-as évek közepétől történtek kísérletek, legkorábban a gazdaság területén, először 1833-ban, a 18 államot összekötő Német Vámunió létrejöttével. Az irodalom liberalizálódásának első úttörői, az útleírás atyjai, Ludwig Börne és Heinrich Heine voltak. A tárcarovat útleírásainak jeles képviselője volt még Joseph von Eichendorff, a későromantika

kiemelkedő személyisége, majd e téren szerzett magának ismertséget Theodor Fontane is.

Megjegyzésre érdemes, hogy érdekes lehetett volna a tárcarovat műfajának vizsgálatába osztrák lapokat is, például a nagy liberális lapot, a *Neue Freie Presse*t is bevonni, melynek feuilletonja szintén igen színvonalas volt. Az 1864-től megjelenő liberális bécsi újság munkatársa volt mások (így Eduard Hanslick vagy Ludwig Speidel) mellett a kitűnő tárcaíró Daniel Spitzer (1835–1893) is, a legkíméletlenebb kritikus, ahogy Adam Wandruszka nevezi, aki mesteri módon művelte a satirikus tárca műfajt „Wiener Spaziergänge” című heti rovatában, s akinek számos kifejezése szállóigévé vált. Őt, és a szintén osztrák Hieronymus Lormot, a bécsi *Die Presse* tárcarovatának felelős szerkesztőjét, egy helyütt megemlíti a szerző.

Az 1848-as év sajtószabadsága azonban rövid életű volt, a rendőri megfigyelés, üldözés, a cenzúra továbbra is a reakció legfontosabb eszközei maradtak a szólásszabadság kordában tartására. Poroszországnak 1850-ben új alkotmánya született, amely az alkotmányosságot, a sajtószabadságot volt hivatott elviekben szolgálni. De a valóság az emberek apátiába süllyedése, megfélemlíttettsége, a magánélet biztonságába való visszavonulása, egy „második biedermeierkorszak” kialakulása volt, melynek tipikus sajtótérmeke a családi lap létrejötte. Egészen az 1860-as évek közepéig a cenzúra mellett a sajtó preventív rendszabályozása volt jellemző. Németország széttagoltsága lehetővé tette a cenzúra figyelmének oly módon való kijátszását, hogy egy kritikus írás egy másik tartományban jelent meg, mint amire a kritika vonatkozott. Például a berlini viszonyokat kritikával illető írás Münchenben látott napvilágot. 1864 májusában Eisenachban tartották az első újságíró-napot. Itt az összes prevenció intézkedés, a rendőri konfiskálás eltörlését követelték, valamint, hogy a törvénykezés legyen teljesen független. A helyzet azonban 1866-ig alig változott.

Ezek után három kiemelkedő újság, a tulajdonosa, Friedrich Voß után elkeresztelt, Berlinben megjelenő, mértékadó *Vossische Zeitung*, a liberális *Kölnische Zeitung* mely 1848 után az alkotmányos köztársaságért emelt szót, és nem

pusztán helyi jelentőséggel bíró, valamint az 1848 után alapított és egészen 1938-ig létező, a liberális művelt polgárságot megcélzó *National-Zeitung* rövid bemutatása következik.

A feuilleton-műfaj kialakulásának történeti áttekintése után az útleírás mint irodalmi műfaj bemutatása következik. Majd a szerzőnő újságokból vett példákon keresztül illusztrálja a társadalomkritikus útleírás-tárca sokszínű műfaját. Ezek különböznek ábrázolásmódjukat, formájukat, funkciójukat és tartalmukat tekintve. Bemutatásra és elemzésre kerülnek a korábban említett újságok, a kiválasztott szerzők, Ludwig Rellstab, Julius Rodenberg, Gustav Rasch, Lothar Bucher és Levin Schücking, akiknek néhány mutatvány-szövegét össze is veti egymással.

Schönfels ezt követően négy szerző (Ernst Kossak, Lothar Bucher, Gustav Rasch és Julius Rodenberg) a párizsi bulvárokról szóló írásain keresztül vizsgálja a társadalomkritikus útleírás műfajának sajátosságait. Míg a tizenkét év alatt keletkezett és kronologikus sorrendben közölt tárca-szemelvényeken keresztül bemutatott szerzők közül az utóbbi kettő írásai nem többek személyes élményeken alapuló útleírásokról, Lothar Bucher és Ernst Kossak párizsi útleírásai már a társadalomkritikus tárca elemeit hordozzák magukon; a makadámospulvárok a levert '48-as forradalom nyárspolgárisult jóllétébe merevült részvevőinek metaforájaként foghatók fel.

Theodor Fontane a kötetben bemutatott tárcaírók között az egyetlen, aki szépiróként marandó értéket teremtve vonult be a világirodalom történetébe. Fontane 1862 és 1882 között öt kötetben adta ki útleírásait *Wanderungen durch die Mark Brandenburg* [Vándorlások Brandenburg tartományon át] címen az újra felfedezett, és történelmi anekdoták formájában közkincsé tett szűkebb haza, vagyis a brandenburgi örgrófság történetét, tájait és népének életét bemutatva. Ezeket az útleírásokat korábban már különböző lapokban publikálta, s ezek képezik a fontanei regény előmunkálatait.

A nálunk kevésbé ismert Lothar Bucherről hazájában már életében jelent meg életrajz. Ő végzettségét tekintve jogász volt, aki az 1848 előtti években a halálbüntetés eltörléséért szállt sík-

ra a Porosz Nemzetgyűlésben, majd 1848-ban szót emelt az adómehtagadás mint tiltakozási forma mellett. Mikor ezek miatt tizenöt hónap fegyházra ítélték, Angliába emigrált. A *National-Zeitungot* innen tudósította, először az angol életforma, a demokratikus társadalmi viszonyok bemutatásán keresztül kritizálta burkoltan a német viszonyokat. Majd miután beutazta, illetve begyalogolta Angliát, látta az erőltetett iparosítás hátrányait, a tömeges elszegényedést, a proletariizálódást, a gyermekmunkát és a környezetszennyezést, kritikával tudósított minderről. Bucher 1855-ben a párizsi világkiállítás kapcsán járt Párizsban, a Luxembourg kert növényzetét bemutató leírásában számtalan 1848-ra vonatkozó rejtett utalás található, további élményeiben, párizsi emberekkel való találkozásairól szóló beszámolóiban pedig az 1789-es forradalommal kapcsolatos megjegyzéseket helyez el. A francia kispolgár bemutatásánál Schönfels szemantikai, grammatikai elemzésekkel vizsgálja Bucher stílusát, mutat rá a német olvasónak szánt társadalomkritikus mondanivaló lényegére, szövegének oktató/nevelő céljára. 1859-ben ismét több hónapot töltött Párizsban, s innen küldött úti beszámolóiban csalódottsága érződik, a III. Napóleon-i Franciaország látszatszabadsága sok hasonlóságot mutatott Poroszországgal. I. Vilmos császár 1861-es amnesztiája lehetővé tette, hogy Bucher majd 10 év távollét után visszatérhessen, sőt 1864-ben Bismarck felkérésére a Külügyminisztériumban helyezkedett el, és szolgálta 22 évig titkos tanácsosként, „szürke eminenciásként” a kancellárt.

Ernst Kossak esetében Brigitte von Schönfels részletesen felsorolja és ellenőrzi a rendelkezésre álló szekunder irodalom – több esetben – téves (pontos keresztnéve, doktorátusának léte, betegsége, halálának éve) adatait. Kossak, akárcsak Bucher, szintén nem készült újságírónak, ő eredetileg zenekritikus volt. Több lapnak is dolgozott párhuzamosan, egyáltalán nem volt forradalmár alkat, de útleírásaiba számos politikai utalást rejtett, s vált így éles szemű társadalomkritikus tárcák respektált szerzőjévé. Egyik kiemelt témája a környezetszennyezés volt. 1855-ben neki is módja volt Párizsba látogatni, ahol felkereste a nagybeteg Heinét, következő évben Svájcban és Észak-Olaszországban tett

utazást, mindkét útról társadalomkritikus tárcasorozatokban küldte tudósításait.

Brigitte Schönfels munkája alapmű, fontos lépés a 19. századi újságok tárcarovatában található útleírások sajtó- és irodalomtörténeti helyének meghatározása útján. A tárcarovatban közölt útleírásnak két alaptípusát különbözteti meg, az úti beszámolót és a társadalomkritikus célzatú, az olvasót reflexióra készítő útleírást. A szerző minden megállapítása előtt módszeresen vizsgálta meg a korábbi szakirodalom állásfoglalásait, s csak ezután tesz a feuilletonban közölt útleírás műfaját korszerűbben definiáló megállapításokat. A rendkívül gazdag szakirodalmat felvonultató könyvvel az olvasó hézagpótló kötetet tart a kezében. Könyve végén a szerző leszögezi, hogy a társadalomkritikus útleírás semmiképpen sem való szemetes kosárba, mivel a diktatúrák a 21. században is léteznek, ennek az irodalomtörténeti műfajnak sajnos továbbra is van aktualitása.

RÓZSA MÁRIA

Ludwig August Frankl (1810–1894), Eine jüdische Biographie zwischen Okzident und Orient, Louise Hecht (Hg.), Köln, Weimar, Wien, Böhlau Verlag, 2016 (Intellektuelles Prag im 19. und 20. Jahrhundert Bd. 10), 430 p.

A bécsi irodalmi és kulturális élet meghatározó és megbecsült alakja volt hosszú élete során a költő, író, folyóirat-szerkesztő Ludwig August Frankl (Chrást, 1810 – Bécs, 1894), aki németül író csehnek tekintette magát, ahogy azt Mezzofanti bíborosnak, a Vatikáni könyvtár igazgatójának is leszögezte ifjúkori olaszországi utazása alkalmával. Louise Hecht bevezető írásában ezzel az epizóddal illusztrálja Frankl több gyökerű identitását, liberalizmusát, mely egész életében elkísérte. Frankl Litoměřice piarista gimnáziumában érettségizett, majd 1828-tól Bécsben hallgatott orvostudományt. Megismerkedett Josepf Freiherr von Hormayr osztrák történésszel, ő közölte 1828-ban Frankl első, cseh népballadát feldolgozó elbeszélő költeményét, a *Johann Pancyrt* az *Archiv für Geschichte, Politik, Literatur und Kunst* című sorozatában. Frankl *Das*